

ŁUKASZ WĘGRZYNOWSKI

Prawo zatrzymania w sporze frankowym

The Right of Retention in Swiss Franc Loans Disputes

Abstract

The right of retention is a construction that has become extremely popular recently, especially in Swiss franc loan disputes. However, a closer analysis leads to the conclusion that this construction raises several difficulties in interpretation. Particular doubts are raised by the assessment of whether a loan contract is a mutual contract because only in the event of invalidity of the contract is it permissible to invoke the right of retention. Another unclear issue concerns whether the right of retention can protect a claim that is not due. The possibility of invoking the right of retention when the entitled party is also entitled to the objection of set-off raises great doubts. Finally, it is necessary to clarify whether the possibility of submitting a declaration of exercising the right of retention does not violate the protection of the consumer resulting from the provisions on unfair contractual provisions.

KEYWORDS: right of retention, mutual contract, compensation, consumer, unfair terms

SŁOWA KLUCZOWE: prawo zatrzymania, umowa wzajemna, potrącenie, konsument, niedozwolone postanowienia umowne

ŁUKASZ WĘGRZYNOWSKI – doktor nauk prawnych, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, ORCID – 0000-0002-7567-3758,
e-mail: wegrzynowski@onet.eu

Prawo zatrzymania jest konstrukcją, która stała się niezwykle popularna w ostatnich latach, zwłaszcza w sporach frankowych. Przyczyn tej popularności było kilka, przynajmniej niektóre z nich leżą poza samą konstrukcją prawa zatrzymania. Mam tu na myśli trudności związane ze stosowaniem w praktyce sporów sądowych zarzutu potrącenia na podstawie art. 203¹ k.p.c. Z tej perspektywy zarzut zatrzymania jawi się jako konstrukcja prostsza, rodząca mniej trudności interpretacyjnych, a w konsekwencji redukująca ryzyka związane ze stosowaniem tego typu zarzutów w sporze sądowym.

Powstaje jednak wątpliwość, czy powyższe założenia są trafne. Bliższa analiza prawa zatrzymania prowadzi do wniosku, że konstrukcja ta rodzi szereg trudności interpretacyjnych, zaś jej niedoregulowanie wcale nie musi być zaletą, wręcz przeciwnie. Warto zatem bliższej przyrzeć się kluczowym właściwościom prawa zatrzymania i zastanowić się jaki mogą mieć wpływ na możliwość posługiwania się tą konstrukcją w sporze frankowym.

1 | Prawo zatrzymania – uwagi ogólne

Prawo zatrzymania ma charakter obligacyjny^[1]. Jest prawem akcesoryjnym, związanym z wierzytelnością osoby uprawnionej do jego wykonania. Byt prawa zatrzymania jest więc ściśle uzależniony od losu wierzytelności stanowiącej jego podstawę^[2]. Prawo zatrzymania może być uwzględnione przez sąd tylko w razie zgłoszenia przez uprawnionego odpowiedniego zarzutu wobec drugiej strony^[3]. Dla uznania skuteczności zarzutu, powinien być zgłoszony drugiej stronie^[4]. Powołanie się na prawo zatrzymania może nastąpić zarówno w sposób wyraźny, jak i dorozumiany^[5]. Zarzut wywiedziony z prawa zatrzymania ma charakter hamujący, gdyż nie

¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1982 r. (III CZP 54/81, OSNC 1982/5-6/71).

² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 września 1993 r. (I CRN 115/93, OSNC 1994/7-8/161).

³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2002 r. (IV CKN 651/00, OSNC 2002/12/155), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 września 1993 r. (I CRN 115/93, OSNC 1994/7-8/161).

⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2002 r. (IV CKN 651/00, OSNC 2002/12/155).

⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 2004 r. (IV CK 356/02, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2002 r. (IV CKN 651/00, OSNC

powoduje odmowy udzielenia ochrony prawu właściciela a jedynie uzależnia je od jednoczesnego zwrotu^[6]. Oznacza możliwość wstrzymania się ze spełnieniem świadczenia należnego wierzycielowi aż do zaspokojenia przez wierzyciela własnej pretensji dłużnika^[7]. Warunkiem skuteczności zarzutu opartego na prawie zatrzymania jest konkretyzacja roszczenia będącego jego podstawą oraz określenie jego zakresu, a w przypadku zobowiązań pieniężnych także jego sumy przez wyrażenie jej w pieniądzu lub wskazanie przesłanek jej wysokości^[8]. Wskazuje się też, że wynikającemu z art. 496 k.c. zatrzymaniu podlegają świadczenia nadające się do zwrotu. Tym samym art. 496 k.c. jest bezprzedmiotowy, jeżeli świadczenie ma polegać na złożeniu oświadczenia woli^[9]. Skuteczne skorzystanie przez stronę z prawa zatrzymania wzajemnego świadczenia pieniężnego wyłącza opóźnienie w spełnieniu tego świadczenia^[10]. Dłużnik retencyjny może uchylić prawa zatrzymania przez udzielenie zabezpieczenia. Jest to jego prerogatywa, ograniczoną jedynie wymaganiem, aby zabezpieczenie było należyte. Wierzyciel retencyjny sam nie może żądać dania zabezpieczenia zmierzającego wprost do zamiany prawa zatrzymania na inny środek zabezpieczający. Przyjmuje się, że do udzielenia przez dłużnika retencyjnego zabezpieczenia w celu uchylenia prawa zatrzymania znajduje zastosowanie art. 364 k.c.^[11]. Na tej podstawie w doktrynie wskazuje się na wręcz subsydiarny charakter prawa zatrzymania^[12].

2002/12/155), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1999 r. (I CKN 225/98, niepubl.).

⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 2000 r. (IV CKN 54/00, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1999 r. (I CKN 225/98, niepubl.), orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 1946 r. (C.I. 3/46, OSN(C) 1946/1/29).

⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 listopada 1977 r. (III CZP 75/77, OSNC 1978/5-6/86).

⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1999 r. (I CKN 225/98, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 1999 r. (II CKN 561/98, OSNC 2000/5/91), uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1982 r. (III CZP 54/81, OSNC 1982/5-6/71), orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 1946 r. (C.I. 3/46, OSN(C) 1946/1/29), orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1938 r. (C.II. 2805/37, OSN(C) 1939/3/127).

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 października 2015 r. (II CSK 784/14, niepubl.).

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2005 r. (IV CK 204/04, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 2004 r. (II CK 326/03, niepubl.).

¹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 stycznia 2005 r. (II CK 353/04, niepubl.).

¹² Tadeusz Wiśniewski, „Prawo zatrzymania w kodeksie cywilnym. Część II” *Przełęcz Sądowy*, 3 (1999): 30.

Ogólnie przyjmuje się, że zarzut prawa zatrzymania ma podwójny charakter. W zakresie prawa materialnego stanowi on jednostronne oświadczenie woli, prowadzące do zahamowania skuteczności roszczenia strony przeciwnej (art. 461 § 1 k.c., art. 496 k.c., art. 497 k.c.). Powołanie się na ten zarzut w trakcie procesu jest czynnością procesową o charakterze zarzutu merytorycznego^[13].

Osobno należy podkreślić, że dość zgodnie przyjmuje się szczególny charakter prawa zatrzymania. Są to regulacje mające na celu zabezpieczyć interesy podmiotu zobowiązanego do wydania rzeczy^[14], przez zabezpieczenie roszczeń służących dłużnikowi względem wierzyciela do czasu uzyskania przez niego zabezpieczenia^[15]. Jest zatem środkiem nacisku w celu spełnienia zobowiązania^[16]. Ma charakter obronny, obrona powinna być adekwatna do żądania, przeciwko któremu jest skierowana^[17]. Powyższe rodzi różne konsekwencje interpretacyjne i jest wykorzystywane w procesie stosowania przepisów o prawie zatrzymania. Z jednej strony wskazuje się, że względy słuszności wymagają, aby żadna ze stron nie została zmuszona do wykonania swojego zobowiązania bez jednoczesnego otrzymania lub co najmniej zabezpieczenia spełnienia świadczenia, które jej się należy od drugiej strony, zwłaszcza gdy pomiędzy rzeczą, którą się zatrzymuje, a wierzytelnością istnieje związek^[18]. W konsekwencji, sposób wykonania prawa zatrzymania musi umożliwiać zrealizowanie jego celu, którym jest skuteczne skłonienie właściciela rzeczy do wywiązania się przez niego z obowiązku świadczenia na rzecz uprawnionego i wtedy upadnie podstawa prawna do dalszego zatrzymywania rzeczy^[19]. Z drugiej strony, retencjonista nie może wykorzystywać zatrzymanej rzeczy w innym celu,

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 2003 r. (V CKN 417/01, niepubl.). Na ten temat również: Wiśniewski, „Prawo”, 45-46.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2015 r. (II CSK 755/14, niepubl.).

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2010 r. (IV CSK 93/10, niepubl.).

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2010 r. (IV CSK 93/10, niepubl.).

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 1999 r. (II CKN 561/98, OSNC 2000/5/91).

¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 sierpnia 2013 r. (I CSK 711/12, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2013 r. (II CSK 634/12, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2009 r. (IV CSK 27/09, nieubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 lipca 2001 r. (IV CKN 407/00, niepubl.).

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2015 r. (II CSK 755/14, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2013 r. (II CSK 634/12, niepubl.).

zwłaszcza nie ma uprawnienia do bezpłatnego z niej korzystania^[20]. Służy wyłącznie egzekwowaniu własnych wierzytelności i ma charakter zabezpieczający; nie daje uprawnień dalej idących jak uprawnienie do używania zatrzymanej rzeczy i czerpania pożytków, tym samym posiadacz korzystający z cudzej rzeczy tylko na podstawie prawa zatrzymania jest obowiązany do wynagrodzenia za korzystanie z niej^[21].

2 | Zarzut zatrzymania w sporze sądowym

Podwójny charakter prawa zatrzymania, polegający na tym, że ta konstrukcja funkcjonuje zarówno na płaszczyźnie prawa materialnego jak i procesu cywilnego, rodzi liczne trudności natury proceduralnej. Dwie z nich są kluczowe, chodzi o legitymację do podniesienia zarzutu zatrzymania przez albo wobec pełnomocnika procesowego, jak też o dopuszczalność podniesienia zarzutu zatrzymania jako zarzutu ewentualnego.

Co do pierwszej ze wskazanych kwestii to należy podkreślić, że wiele zależy od okoliczności sprawy i nie zawsze w ogóle pojawi się problem legitymacji pełnomocnika. Przede wszystkim możliwe jest złożenie oświadczenia bezpośrednio przez jedną stronę drugiej stronie, zarówno na rozprawie jak i za pośrednictwem poczty. Ponadto, oświadczenie o skorzystaniu z prawa zatrzymania może być złożone przez pełnomocnika, który jest wyraźnie ku temu legitymowany w treści pełnomocnictwa. W praktyce najczęściej występuje wyraźna wzmianka o umocowaniu pełnomocnika do składania tego typu oświadczeń procesowych. Czasem takie umocowanie jest wyprowadzane z bardziej ogólnych sformułowań jak „zastępstwo prawne do wszystkich czynności faktycznych i prawnych związanych ze sprawą” czy „zastępstwo prawne do wszystkich kontaktów z pozwanym”. Natomiast problem pojawia się w sytuacji, gdy umocowanie pełnomocnika nie wynika z treści pełnomocnictwa. Wówczas pojawia się pytanie o zakres umocowania pełnomocnika procesowego z art. 91 k.p.c. Można tu pomocniczo odwołać się do dorobku Sądu Najwyższego dotyczącego zarzutu potrącenia.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2015 r. (II CSK 755/14, niepubl.).

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r. (I CSK 184/09, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 września 2003 r. (II CKN 444/01, niepubl.).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego ostrożnie przyjmuje się możliwość wywołania skutków materialnoprawnych w następstwie dokonania czynności procesowych. Wskazuje się m. in. wypowiedzenie najmu lokalu mieszkalnego może nastąpić również przez doręczenie najemcy wniesionego przez pełnomocnika procesowego pozwu o opróżnienie tego lokalu^[22], pozew o zobowiązanie do zwrotu przedmiotu darowizny może zawierać oświadczenie o jej odwołaniu^[23]. Pełnomocnik procesowy może złożyć oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli z powodu wady oświadczenia woli^[24], jak też oświadczenia o odstąpieniu od umowy^[25]. Odpowiednie umocowanie może być wyinterpretowane z niejednoznacznej treści pełnomocnictwa^[26]. Umocowanie może nastąpić w sposób dorozumiany^[27]. Natomiast brak umocowania do złożenia przez pełnomocnika procesowego oświadczenia o odstąpieniu od umowy nie sanuje okoliczność, że jego mocodawca nie podważał tego oświadczenia w toku postępowania, z uwagi na art. 104 k.c.^[28].

Niewątpliwie najszerzej jest omówiona w orzecznictwie Sądu Najwyższego problematyka złożenia przez pełnomocnika procesowego oświadczenia o potrąceniu. We wcześniejszym orzecznictwie w zasadzie zgodnie przyjmowano, że przewidziany w art. 91 k.p.c. zakres umocowania z mocy ustawy nie uprawnia pełnomocnika procesowego do złożenia materialnoprawnego oświadczenia o potrąceniu^[29]. Uznawano, że ustawowa treść pełnomocnictwa procesowego określona w art. 91 k.p.c. daje upoważnienie do podejmowania decyzji i czynności o charakterze procesowym, nie obejmuje natomiast umocowania do ingerencji w materialnoprawne

²² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 września 1997 r. (III CZP 39/97, OSNC 1997/12/191).

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 września 2019 r. (III CSK 189/17, niepubl.).

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2012 r. (IV CSK 204/12, niepubl.).

²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2019 r. (II CSK 723/17, niepubl.).

²⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 września 2019 r. (III CSK 189/17, niepubl.).

²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2012 r. (IV CSK 204/12, niepubl.).

²⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2019 r. (II CSK 723/17, niepubl.).

²⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 września 2018 r. (V CSK 449/17, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 2017 r. (V CSK 305/16, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2016 r. (II CSK 862/14, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2013 r. (II CSK 476/12, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 2012 r. (IV CSK 284/11, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2007 r. (V CSK 171/07, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2006 r. (IV CSK 134/05, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2004 r. (I CK 204/04, OSNC 2005/10/176).

stosunki mocodawcy^[30]. Jednak jednocześnie przyjmowano, że oświadczenie woli mocodawcy o udzieleniu pełnomocnictwa do złożenia takiego oświadczenia może być złożone w sposób dorozumiany^[31]. Jako uzasadnienie wskazywano założenie celowego działania mocodawcy w kierunku wygrania procesu, co pozwala przyjąć, że zakresem umocowania strona objęła także złożenie w jej imieniu określonego oświadczenia woli, jeśli jest to niezbędne w ramach obrony jej praw w procesie^[32]. Jednocześnie przyjmowano, że powyższa argumentacja przestaje być aktualna, gdy pełnomocnik ma być odbiorcą takiego oświadczenia. Wskazywano, że nie można rozszerzać zakresu pełnomocnictwa przez wykładnię celowościową, skoro z procesowego punktu widzenia byłoby to niekorzystne dla strony rozszerzenie zakresu umocowania wywołujące skutek w postaci dojścia do adresata materialnoprawnego oświadczenia o potrąceniu. Nie można zatem aprobować tezy, jakoby taki zakres pełnomocnictwa był efektem celowego działania mocodawcy nakierowanego na wygranie procesu^[33]. Trzeba odnotować, że w najnowszym orzecznictwie nastąpił radykalny zwrot w ocenie omawianej kwestii. W uchwale Sądu Najwyższego z 2 lipca 2024 r. (III CZP 2/24) przyjęto bowiem, że dla skuteczności podniesienia zarzutu potrącenia na podstawie art. 203¹ k.p.c. i odbioru takiego oświadczenia wystarczające jest pełnomocnictwo procesowe^[34]. Jest prawdopodobne, że nowe stanowisko, jeśli się utrwali, znajdzie zastosowanie również do zarzutu zatrzymania. Tym niemniej należy krytycznie odnieść się do poglądu przedstawionego w uchwale Sądu Najwyższego z 2 lipca 2024 r. (III CZP 2/24). Godzi w istotę charakterystyki działalności pełnomocnika,

³⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 2020 r. (V CSK 480/18, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2007 r. (V CSK 171/07, niepubl.).

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 2017 r. (V CSK 305/16, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2013 r. (II CSK 476/12, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 2012 r. (IV CSK 284/11, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2006 r. (IV CSK 134/05, niepubl.).

³² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 2017 r. (V CSK 305/16, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2013 r. (II CSK 476/12, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2007 r. (V CSK 171/07, niepubl.).

³³ Wyrok Sądu Najwyższego z 12 października 2007 r. (V CSK 171/07, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z 7 marca 2013 r. (II CSK 476/12, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z 13 stycznia 2016 r. (II CSK 862/14, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z 23 lutego 2017 r. (V CSK 305/16, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z 21 września 2018 r. (V CSK 449/17, niepubl.).

³⁴ Wcześniej przyjęto tak w wyroku Sądu Najwyższego z 9 lipca 2020 r. (V CSK 480/18, niepubl.).

a więc działalności opierającej się na umocowaniu udzielonemu przez mocodawcę. Nie jest zasadne założenie, że pełnomocnik na pewno poinformuje mocodawcy o przyjęciu oświadczenia o skorzystaniu z prawa zatrzymania przez drugą stronę. Po pierwsze, nie wynika z żadnego przepisu prawa, wręcz przeciwnie, gdyż odwraca całą koncepcję umocowania. O tym, jaki jest zakres uprawnień pełnomocnika powinna przesądzać treść pełnomocnictwa, a nie to, czy pełnomocnik może przekazać jakąś informację mocodawcy. To mocodawca powinien wyznaczać zakres umocowania pełnomocnika, nie może być w tym zakresie zaskakiwany.

Druga kwestia rodząca wątpliwości w praktyce to dopuszczalność podniesienia zarzutu zatrzymania jako zarzutu ewentualnego, zwłaszcza z uwagi na to, że jest to jednostronna czynność prawna o charakterze prawnokształtującym. Dopuszczalność podniesienia ewentualnego zarzutu prawa zatrzymania przyjmuje Tadeusz Wiśniewski. Autor wskazuje, że kwestia ta nie powinna budzić wątpliwości^[35]. Ogólnie trzeba podkreślić, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego nie budzi wątpliwości dopuszczalność posługiwania się przez strony zarzutami ewentualnymi. Można wręcz stwierdzić, że to standardowy instrument w sporze sądowym. W szczególności dopuszcza się możliwość podniesienia ewentualnego zarzutu potrącenia^[36]. Wskazana problematyka została najszerzej omówiona w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 2019 r. (III CZP 18/19, OSNC 2020/7-8/55). Sąd podkreślił, że należy odróżnić „potrącenie” jako oświadczenie woli wierzyciela będącego dłużnikiem wzajemnym dłużnika, wywołujące skutek materialno-prawny w postaci umorzenia zobowiązania, od „zarzutu potrącenia” jako środka obrony mającego postać czynności wierzyciela, polegającej na złożeniu po dokonaniu potrącenia oświadczenia procesowego powołującego się na jego następstwa. Potwierdził też niedopuszczalność złożenia oświadczenia o potrąceniu pod warunkiem albo z zastrzeżeniem. Jednocześnie wskazał jednak, że potrącenie ewentualne nie ma charakteru warunkowego, gdyż jego skuteczność jest uzależniona od potwierdzenia istnienia wzajemności wierzytelności, umożliwiającej kompensację poprzez zaliczenie. Oceny następstw potrącenia ewentualnego, stosownie do wykazania przesłanek potrącenia, dokonuje się

³⁵ Wiśniewski, „Prawo”, 47-48.

³⁶ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z 22 listopada 1968 r., I CR 538/68, OSN 1969, Nr 11, poz. 204, wyrok Sądu Najwyższego z 14 listopada 2008 r., V CSK 169/08, niepubl., wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r. (II CSK 70/11, niepubl.), wyrok Sądu Najwyższego z 14 czerwca 2013 r., V CSK 389/12, niepubl., postanowienie Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2016 r. (II CZ 83/16, niepubl.).

w postępowaniu, którego przedmiotem jest ocena zasadności roszczenia kierowanego przeciwko składającemu oświadczenie w tym przedmiocie. Równie dobitnie wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z 6 czerwca 2023 r. (II CSKP 1183/22, niepubl.). Sąd podkreślił, że przy ocenie należy uwzględnić specyfikę sytuacji, w której zarzut potrącenia zostaje złożony w związku z prowadzonym postępowaniem sądowym, w którym co do zasady sporne jest między stronami istnienie i wysokość wierzytelności strony inicjującej postępowanie i co ostatecznie zostaje ustalone dopiero z chwilą prawomocnego zakończenia postępowania.

Ogólnie należy wskazać, że przyjęcie dopuszczalności podniesienia zarzutu potrącenia czy zatrzymania w postaci ewentualnej nie powinna rodzić zastrzeżeń. Osoba uprawniona powinna mieć możliwość posłużenia się zarzutem bez konieczności akceptacji negatywnych dla siebie skutków prawnych. Warto podkreślić, że w procesie cywilnym jest wykorzystywanych szereg ewentualnych zarzutów o charakterze jednostronnym, odnoszących się również do prawa materialnego, zaś ich dopuszczalność nie budzi wątpliwości. Jako przykład można wskazać zarzut oparty na art. 5 k.c.

3 | Zarzut zatrzymania w sporze frankowym

Jak wskazano na wstępie, prawo zatrzymania jest szeroko wykorzystywane w sporach frankowych. Już w uchwale Sądu Najwyższego z 16 lutego 2021 r. (III CZP 11/20)^[37] przyjęto dopuszczalność zastosowania prawa zatrzymania w razie stwierdzenia nieważności umowy kredytu. To był nie tylko jeden z argumentów rzecz uwzględnienia tzw. teorii dwóch kondykcji, ale również – w ocenie Sądu – dość pożyteczny instrument możliwy do wykorzystania przez strony. Skłoniło to Sąd do szerokiego ujęcia zakresu prawa zatrzymania i przyjęcia, że zabezpiecza ono również roszczenie o zwrot kapitału, które jest czymś więcej niż zobowiązaniem do świadczenia wzajemnego (ma charakter bardziej podstawowy niż obowiązek zapłaty oprocentowania czy wynagrodzenia), a nie czymś mniej, co uzasadnia zastosowanie tego przepisu także w tym przypadku (w celu zabezpieczenia roszczenia restytucyjnego banku) z odwołaniem do rozumowania *a minori ad maius*. Podobne stanowisko przyjęto w uchwale siedmiu sędziów

³⁷ OSNC 2021, nr 6, poz. 40.

Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21)^[38]. Dopiero w późniejszym orzecznictwie Sądu Najwyższego pojawiły się rozbieżności.

Wskazane wyżej orzeczenia przyczyniły się do gwałtownego wzrostu zainteresowania prawem zatrzymania w sporze frankowym. W praktyce jednak od razu ujawniło się szereg dalszych kwestii, które rzucały cień na atrakcyjność prawa zatrzymania. Złożoność problemu oznaczała, że ocena skuteczności zarzutu zatrzymania zmuszała do rozstrzygnięcia szeregu kwestii cząstkowych, przez co orzekanie o prawie zatrzymania stawało się „procesem w procesie”. Kwestie cząstkowe niezbędne dla pełnej oceny skuteczności zarzutu zatrzymania w sporze frankowym, to:

1. Ocena czy umowa kredytu jest umową wzajemną
2. Ocena czy wierzytelność chroniona prawem zatrzymania jest wymagalna
3. Ocena czy wierzytelność chroniona prawem zatrzymania nie jest przedawniona
4. Ocena czy zarzut zatrzymania może być podniesiony jako zarzut ewentualny
5. Ocena czy umocowanie pełnomocników obejmuje złożenie i przyjęcie oświadczenia o skorzystaniu z prawa zatrzymania
6. Ocena czy możliwość złożenia oświadczenia o potrąceniu nie wyłącza możliwości złożenia oświadczenia o skorzystaniu z prawa zatrzymania
7. Ocena czy możliwość złożenia oświadczenia o skorzystaniu z prawa zatrzymania nie godzi w ochronę konsumenta wynikającą z przepisów o niedozwolonych postanowieniach umownych

Warto bardziej szczegółowo przyjrzeć się kwestiom wskazanym w punktach 1, 2, 6 i 7. Punkty 4 i 5 zostały omówiony wyżej, punkt 3 wydaje się dość oczywisty.

³⁸ OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

4 | Ocena czy umowa kredytu jest umową wzajemną

Ocena wzajemnego charakteru umowy kredytu musi stanowić punkt wyjścia dla oceny dopuszczalności zastosowania prawa zatrzymania w sporze frankowym. Zgodnie z art. 497 k.c. w zw. z 496 k.c. prawo zatrzymania przysługuje tylko w razie nieważności umowy wzajemnej. Zatem nie przysługuje w razie nieważności umowy, która nie ma wzajemnego charakteru. Od razu trzeba jednak zauważyć, że art. 497 k.c. przewiduje jedynie „odpowiednie” stosowanie art. 496 k.c. (dotyczącego prawa zatrzymania) do nieważności umowy. Jakkolwiek zatem przyjęcie wzajemnego charakteru umowy kredytu wydaje się być warunkiem wstępnym dopuszczalności skorzystania z prawa zatrzymania w sporze frankowym, to jednak nie przesądza go w stopniu ostatecznym.

Jak się wydaje zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie sądowym przewagę uzyskuje stanowisko, że umowa kredytu jest umową wzajemną. Tak przyjęto w uchwale Sądu Najwyższego z 16 lutego 2021 r. (III CZP 11/20)^[39] oraz w uchwale siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21)^[40]. Sąd wprawdzie nie odniósł się do tej kwestii szerzej, jednak wyraźnie wskazał na „świadczenie wzajemne” w umowie kredytu, jak też dopuszczał tu stosowanie art. 497 k.c. w zw. z 496 k.c. wprost. Podobnie przyjęto we wcześniejszym wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2017 r. (II CSK 281/16)^[41], w wyroku SN z 17 marca 2022 r. (II CSKP 474/22)^[42] oraz (jak się wydaje) w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2011 r. (IV CSK 422/10)^[43]. Większe rozbieżności występują w orzecznictwie sądów niższej instancji^[44]. Również w doktrynie wydaje

³⁹ OSNC 2021, nr 6, poz. 40.

⁴⁰ OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

⁴¹ Niepubl.

⁴² Niepubl.

⁴³ Niepubl.

⁴⁴ Wzajemny charakter umowy kredytu: wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 15 grudnia 2021 r. (I ACa 299/21, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 15 grudnia 2021 r. (I ACa 448/18, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 25 listopada 2021 r. (I ACa 266/18, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 12 sierpnia 2021 r. (VI ACa 349/19, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 23 czerwca 2021 r. (V ACa 573/20, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 25 listopada 2020 r. (VI ACa 779/19, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 22 października 2020 r. (I ACa 709/19, niepubl.). Brak wzajemnego charakteru umowy kredytu: wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 20 października 2021 r. (I ACa 155/21, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego

się mieć przewagę stanowisko przyjmujące wzajemny charakter umowy kredytu. Podkreśla się przede wszystkim to, że z tytułu udzielonego kredytu bank pobiera odsetki oraz prowizję^[45]. Oprocentowanie może być świadczeniem wzajemnym, gdyż stanowi odpowiednik świadczenia drugiej strony, gdyby nie zapłata odsetek, umowa nie zostałaby zawarta^[46]. Niekiedy podkreśla się, że oprocentowanie może być świadczeniem wzajemnym, tylko jeśli stanowi wielkość przewyższającą oczekiwania inflacyjne stron, natomiast nie jeśli pełni tylko funkcję waloryzacyjną^[47].

Należy opowiedzieć się za wzajemnym charakterem umowy kredytu. Wzajemna więź świadczeń (w znaczeniu funkcjonalnym) wynika wprost z art. 69 ust. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. „Prawo bankowe”^[48]. Przepis ten jasno definiuje cel społeczno-gospodarczy umowy kredytu, jakim jest wymiana świadczenia banku (oddanie do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel) w zamian za świadczenie kredytobiorcy (zapłata odsetek w oznaczonych terminach spłaty, zapłata prowizji od udzielonego kredytu). Między świadczeniami zachodzi sprzężenie, każde z nich jest spełniane w zamian za świadczenie kontrahenta, chęć uzyskania świadczenia kontrahenta skłoniło stronę do związania się umową.

Generalnie trzeba jednak wskazać, że problem jest szerszy, źródłem rozbieżności jest przede wszystkim różne postrzeganie pojęcia „świadczenie”. To różne postrzeganie jest obiektywnie uzasadnione, gdyż to pojęcie ma różne znaczenie, w zależności od kontekstu w jakim się pojawia. Rozbieżności nie wyjaśnia art. 353 k.c., który jest dość ogólny. Podstawowe

w Warszawie z 19 listopada 2021 r. (I ACa 183/20, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 30 grudnia 2019 r. (I ACa 697/18, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4 grudnia 2019 r. (I ACa 442/18, niepubl.).

⁴⁵ Barbara Bajor, „Komentarz do art. 69 ustawy Prawo bankowe”, [w:]: *Prawo bankowe. Komentarz do przepisów cywilnoprawnych*, red. Lechosław Kociucki, Jędrzej Maksymilian Kondek, Katarzyna Królikowska, Barbara Bajor (Warszawa: C.H. Beck, 2020, LEX), pkt 3.

⁴⁶ Marcin Lemkowski, „Oprocentowanie jako świadczenie wzajemne” *Państwo i Prawo*, nr 1 (2005): 41-42; Grzegorz Tracz, „Umowa kredytu. Uwagi de lege lata i de lege ferenda” *Transformacje Prawa Prywatnego*, nr 3-4 (2007): 149-150. Odmiennie: Zbigniew Radwański, *Zobowiązania - część szczegółowa* (Warszawa: C.H. Beck, 2001), 188. Wzajemny charakter umowy pożyczki odpłatnej wyłącza Remigiusz Blicharski, „Konstrukcja prawna zobowiązań wzajemnych” *Transformacje Prawa Prywatnego*, nr 2 (2020): 47-49.

⁴⁷ Zbigniew Ofiarski, „Komentarz do art. 69 ustawy Prawo bankowe”, [w:] idem, *Prawo bankowe. Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013, LEX), pkt 3.5

⁴⁸ T. j. Dz. U. z 2023 r., poz. 2488 ze zm.

jest rozumienie świadczenia przez pryzmat jego przedmiotu. Takie ujęcie („świadczenie w znaczeniu przedmiotowym”) dominuje w dydaktyce, niewątpliwie jest formułą wyjaśniającą *prima facie* sposób rozumienia świadczenia. Można też wskazać przepisy, przy których stosowaniu pojawia się świadczenie w znaczeniu przedmiotowym. Najlepszym przykładem może być art. 410 k.c. Jednocześnie trzeba podkreślić, że świadczenie w znaczeniu przedmiotowym, jest ujęciem uproszczonym. Nie pozwala na zastosowanie tego pojęcia we wszystkich możliwych kontekstach, nie pozwala na posłużenie się tak rozumianym świadczeniem w sytuacjach bardziej złożonych. Jest to szczególnie widoczne w ramach kwalifikacji prawnej umowy. Tu pojawia się potrzeba innego rozumienia świadczenia, przez skoncentrowanie się nie tyle na jego przedmiocie, co na charakterystyce oddziaływania danej umowy na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej („świadczenie w znaczeniu funkcjonalnym”). Świadczenie powinno stanowić prawny refleks typowych ekonomicznych skutków umowy. Potrzeba funkcjonalnego rozumienia świadczenia w tym kontekście wynika z dwóch okoliczności. Po pierwsze, oddziaływanie danej umowy na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej stanowi punkt odniesienia dla ustawodawcy przy tworzeniu przepisów dotyczących danego typu umowy. Po drugie, oddziaływanie danej umowy na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej stanowi punkt odniesienia dla stron przy kształtowaniu treści konkretnego kontraktu. Tym samym, zastosowanie tu świadczenia w znaczeniu przedmiotowym nie pozwoli na przeprowadzenie prawidłowej charakterystyki prawnej umowy. Przyjęta charakterystyka nie będzie kompatybilna z oddziaływaniem danej umowy na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej, co może skutkować licznymi trudnościami interpretacyjnymi.

Powyższą tezę potwierdza analiza regulacji dotyczących umowy kredytu. Jest tu przynajmniej kilka przepisów potwierdzających konieczność posługiwania się tu pojęciem świadczenia w znaczeniu funkcjonalnym oraz potwierdzających wzajemny charakter tak rozumianych świadczeń w umowie kredytu. Można tu wskazać art. 77 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. „Prawo bankowe”^[49], zgodnie z którym „Umowa kredytu może określać, że od kredytu postawionego do dyspozycji kredytobiorcy i przez niego niewykorzystanego przysługuje bankowi odrębna prowizja”. W tej sytuacji ewidentnie brak świadczenia w znaczeniu przedmiotowym, jest świadczenie w znaczeniu funkcjonalnym. Jako przykład przepisów świadczących o wzajemnym charakterze świadczeń w rozumieniu funkcjonalnym można

⁴⁹ T. j. Dz. U. z 2023 r., poz. 2488 ze zm.

wskazać art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 12 maja 2011 r. „o kredycie konsumenciekim”^[50] zgodnie z którym „w przypadku spłaty całości kredytu przed terminem określonym w umowie, całkowity koszt kredytu ulega obniżeniu o te koszty, które dotyczą okresu, o który skrócono czas obowiązywania umowy, chociażby konsument poniósł je przed tą spłatą”. Natomiast art. 54 ust. 1 tej ustawy przewiduje, że „Konsument nie ponosi kosztów związanych z odstąpieniem od umowy o kredyt konsumencki, z wyjątkiem odsetek za okres od dnia wypłaty kredytu do dnia spłaty kredytu”. Podobne regulacje zawiera art. 44 ust. 1 ustawy z dnia 23 marca 2017 r. „o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami”^[51], zgodnie z którym „konsument nie ponosi kosztów związanych z odstąpieniem od umowy o kredyt hipoteczny, z wyjątkiem odsetek za okres od dnia wypłaty kredytu hipotecznego do dnia jego spłaty”. We wszystkich wymienionych regulacjach widać więc między świadczeniami w znaczeniu funkcjonalnym.

5 | Ocena czy wierzytelność chroniona prawem zatrzymania jest wymagalna

Jak wskazano, wzajemny charakter umowy kredytu nie przesądza o możliwości stosowania prawa zatrzymania w sporze frankowym, zaś kluczowy problem wiąże się właśnie z wymagalnością. Ustawodawca nie odnosi się do kwestii, czy możliwość skorzystania z prawa zatrzymania dotyczy jedynie wierzytelności wymagalnej, czym uregulowanie z art. 497 k.c. w zw. z 496 k.c. wyraźnie odróżnia się od art. 498 k.c. Nie przesądza to jednak ostatecznej oceny prawnej. Jednocześnie trzeba podkreślić, że rzekomy brak konieczności postawienia w stan wymagalności wierzytelności o zwrot kwoty kredytu stanowi jeden z istotnych czynników determinujących atrakcyjność prawa zatrzymania w sporze frankowym. Pozwala bowiem uniknąć kredytodawcy deklaracji co do nieważności umowy.

Już we wcześniejszej doktrynie pojawiło się stanowisko, że prawo zatrzymania może chronić jedynie wierzytelności wymagalne. Jak podkreśla

⁵⁰ T. j. Dz. U. z 2023 r., poz. 1028 ze zm.

⁵¹ T. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2245 ze zm.

Tadeusz Wiśniewski, możliwość skorzystania z prawa zatrzymania nie może wyprzedzać powstania wymagalności roszczenia. Innymi słowy wymagalność roszczenia decyduje o dopuszczalności i skuteczności prawa zatrzymania^[52]. Podobnie przyjęto przynajmniej w części orzecznictwa sądowego. Wskazuje się tu, że podmiot korzystający z prawa zatrzymania nie powinien znaleźć się ani w korzystniejszym, ani w gorszym położeniu w porównaniu z sytuacją, gdy do wykonania zobowiązania dochodzi według ogólnych reguł, przy czym do tych reguł należy przede wszystkim konieczność, aby dochodzone roszczenie było wymagalne. Odmiennego wniosku nie uzasadnia również porównanie art. 496 k.c. i art. 498 § 1 k.c. W treści przepisu art. 498 § 1 k.c. wprost wskazano na wymagalność wierzytelności, jednakże formuła ta jest konieczna, skoro zarzut potrącenia może dotyczyć wierzytelności wynikających z różnych stosunków prawnych łączących strony, tymczasem prawo zatrzymania związane pozostaje z odstąpieniem od umowy, nieważnością umowy czy też jej rozwiązaniem, tym samym zbędne pozostawało szczegółowe opisywanie cech wierzytelności stron, którymi skutkuje powstanie wskazanych stanów, zwłaszcza że wierzytelności te pozostają niejako symetryczne, a z momentem powstania tych stanów działanie każdej ze stron może skutkować wymagalnością wierzytelności wzajemnej^[53].

Jak się wydaje, powyższe stanowisko jest trafne. Uwzględnienie prawa zatrzymania jest formą ochrony sądowej, znajduje odzwierciedlenie wyroku sądu w formie oddzielnego punktu. Tymczasem ochrona sądowa przysługuje jedynie wierzytelnościom wymagalnym. Roszczenie o zapłatę kwoty nawet ewidentnie przysługującej w ramach danego stanu faktycznego, tyle że nie wymagalne, podlegałoby oddaleniu jako przedwczesne. Tak samo należy ocenić zarzut zatrzymania mający na celu ochronę wierzytelności, która nie jest wymagalna. Powyższą ocenę potwierdza взгляд na materialnoprawne skutki skorzystania z prawa zatrzymania. Jak wskazano, skuteczne skorzystanie przez stronę z prawa zatrzymania wzajemnego świadczenia pieniężnego wyłącza opóźnienie w spełnieniu tego świadczenia. Powstaje zatem poważna wątpliwość, czy byłoby dopuszczalne przyznanie tak daleko idącej ochrony wierzytelności niewymagalnej.

⁵² Tadeusz Wiśniewski, *Prawo zatrzymania* (Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze, 1999), 132.

⁵³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 28 lipca 2022 r. (I ACa 1244/21, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 23 maja 2022 r. (V ACa 114/22, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 10 marca 2022 r. (V ACa 305/21, niepubl.).

Kwestia wymagalności rodzi automatycznie konieczność odpowiedzi na pytanie, czy można postawić wierzytelność w stan wymagalności w następstwie oświadczenia, które ma charakter warunkowy. Dość często praktyką kredytodawców w sporach frankowych jest bowiem wzywaniem kredytobiorców do zapłaty świadczenia nienależnego w postaci wypłaconej kwoty kredytu dopiero wówczas, „gdyby doszło do ustalenia, że umowa między stronami jest nieważna”.

Roszczenie o zwrot kwoty wypłaconej na podstawie nieważnej umowy ma charakter bezterminowy, tym samym jego wymagalność zależy od wezwania w trybie z art. 455 k.c. (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 5 listopada 2014 r., III CZP 76/14, OSNC 2015, nr 7-8, poz. 86). Jakkolwiek to wezwanie jest jednostronnym oświadczeniem o charakterze prawokształtującym, które nie wymaga szczególnej formy i może zostać złożone w sposób dowolny^[54], to jednak nie budzi wątpliwości, że z wezwania musi wynikać wola wierzyciela, aby dłużnik zrealizował obowiązek niezwłocznego spełnienia świadczenia. W szczególności, musi z niego wynikać stanowcze oświadczenie o tym, że wierzycielowi przysługuje określona wierzytelność. Tego kryterium nie spełniają wezwania o charakterze warunkowym. Po pierwsze, nie wynika z nich stanowcza wola postawienia wierzytelności w stan wymagalności, wydaje się wręcz, że spełnienie świadczenia przez powodów uznawał za niepożądane i dla siebie niekorzystne. Nawet gdyby kredytobiorca chciał zadośćuczynić żądaniu kredytodawcy, to i tak nie ma jak, skoro to oświadczenie jest tylko warunkowe i aż do końca procesu nie jasne, czy warunek się zrealizował. Po drugie, warunkowe wezwanie godzi w istotę stanu opóźnienia. Dłużnik wprawdzie nie ma obowiązku spełnienia świadczenia z uwagi na warunkowość wezwania, natomiast z chwilą ziszczenia się warunku nagle popada w kilkuletnie opóźnienie ze spełnieniem swojego świadczenia, uzasadniające naliczanie odsetek za opóźnienie ze skutkiem wstecznym. Innymi słowy, dłużnik nie jest w opóźnieniu, a sekundę „jurydyczną” później jest w opóźnieniu kilkuletnim. Po trzecie, odmiennego stanowiska nie uzasadnia odwołanie się do konstrukcji zarzutu zatrzymania w postaci ewentualnej. Zarzut ewentualny opiera się kwestionowaniu istnienia wierzytelności drugiej strony, tymczasem w ramach omawianego zagadnienia podnoszący zarzut nie tyle kwestionuje istnienie wierzytelności drugiej strony, lecz czyni warunkowym istnienie własnej wierzytelności. Innymi słowy, nie chodzi o to, że uprawnionemu przysługuje możliwość skutecznego powołania się na prawo zatrzymania,

⁵⁴ Zob. wyrok SN z 2 marca 2017 r., V CSK 395/16, niepubl.

zaś chce on tą możliwość zrealizować w formie zarzutu ewentualnego, lecz o to, że uprawnionemu w ogóle nie przysługuje możliwość skutecznego powołania się na prawo zatrzymania, gdyż jego własna wierzytelność nie jest wymagalna.

6 | Ocena czy możliwość złożenia oświadczenia o potrąceniu nie wyłącza możliwości złożenia oświadczenia o skorzystaniu z prawa zatrzymania

Kolejna trudność to dopuszczalność posłużenia się prawem zatrzymania w sytuacji, gdy uprawniony ma możliwość potrącenia wierzytelności. Kwestia ta została szeroko omówiona w postanowieniu SN z 17 marca 2023 r. (II CSKP 1486/22)^[55]. Sąd zaakcentował funkcję zabezpieczającą prawa zatrzymania jako podstawową funkcję tego prawa. Ponadto podkreślił jego subsydiarny (posiłkowy) charakter, gdyż silnie determinowane celem ukierunkowanym zabezpieczeniem, nie jest to więc konstrukcja mająca samodzielne znaczenie. W konsekwencji pojawia się pytanie o możliwość skutecznego powołania się na prawo zatrzymania, jeżeli strona stosunku cywilnego mogła lub nadal może złożyć oświadczenie o potrąceniu. Skoro bowiem wierzyciel retencyjny może zaspokoić swoją wierzytelność, to powstaje wątpliwość, czy ma interes w tym, aby żądać jej zabezpieczenia^[56]. Wskazane wątpliwości zostały potwierdzone w uchwale siedmiu sędziów SN 19 czerwca 2024 r. (III CZP 31/23, niepubl.) w tezie, której wskazano, że „prawo zatrzymania nie przysługuje stronie, która może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelności drugiej strony”. Podobny pogląd pojawił się w doktrynie. Tomasz Szanciło wskazuje nawet, że prawo zatrzymania w ogóle nie powinno mieć zastosowania w przypadku wzajemnych świadczeń pieniężnych, co oznacza m. in., że możliwość dokonania potrącenia

⁵⁵ Niepubl.

⁵⁶ Podobnie: wyrok SN z 17 marca 2022 r. (II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44, wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 24 lutego 2022 r. (I ACa 866/21, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 8 czerwca 2021 r. (I ACa 645/20, niepubl.)

wyłącza powołanie się na prawo zatrzymania. Zatrzymanie spełnia bowiem swoją funkcję tam, gdzie świadczenia są różnorodnjawe i z tego powodu wierzytelności obu stron nie nadają się do potrącenia^[57].

Generalnie to stanowisko jest trafne. Prawo zatrzymania ma zabezpieczyć interesy podmiotu zobowiązanego do spełnienia świadczenia, co potwierdza art. 496 k.c. *in fine*, zgodnie z którym prawo zatrzymania nie przysługuje, jeśli druga strona „zabezpieczy roszczenie o zwrot”. To uzasadnia wątpliwość co do możliwości skutecznego powołania się na prawo zatrzymania w sytuacji, gdy strona może złożyć oświadczenie o potrąceniu. Skoro bowiem wierzyciel retencyjny może zaspokoić swoją wierzytelność, to nie ma obiektywnego interesu w tym, aby żądać zabezpieczenia zaspokojenia tej wierzytelności. Takie stosowanie prawa zatrzymania wykracza poza jego ochronny cel. Natomiast problem pojawia się w sytuacji, gdy zarzut potrącenia realnie nie przysługuje, np. z uwagi na upływ terminu z art. 203¹§2 k.p.c. Skoro potrącający nie może podnieść zarzutu zatrzymania, to subsydiarny charakter prawa zatrzymania nie wyłącza możliwości skutecznego powołania się na tą konstrukcję. W praktyce zatem ograniczenie wynikające z subsydiarnego charakteru prawa zatrzymania, może nie wywołać szerszych konsekwencji.

7 | Ocena czy możliwość złożenia oświadczenia o skorzystaniu z prawa zatrzymania nie godzi w ochronę konsumenta

Dość istotnym zagadnieniem jest wreszcie ocena tego, czy skorzystanie z prawa zatrzymania nie narusza ochrony konsumenta wynikającej z dyrektywy 93/13^[58]. Trzeba przecież zauważyć, że skuteczne powołanie się na prawo zatrzymania intensywnie oddziałuje w sferę prawną drugiej strony. Przede wszystkim działa hamująco na możliwość realizacji

⁵⁷ Tomasz Szanciło, „Prawo zatrzymania a charakter świadczenia. Uwagi na tle umowy kredytu powiązanego z walutą obcą” *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*, nr 7 (2024): 1, 11. Tezę o subsydiarnym charakterze prawa zatrzymania przyjmuje też: T. Wiśniewski, zob. Wiśniewski, *Prawo zatrzymania*, 30.

⁵⁸ Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. UE L nr 95, s. 29, ze zm.), dalej: „dyrektywa 93/13”.

roszczenia z tytułu nienależnego świadczenia przysługującego konsumentowi będącego kredytobiorcą. Dodatkowo, jak już wskazano, powołanie się na prawo zatrzymania wyłącza opóźnienie kredytodawcy. Tymczasem stwierdzenie niedozwolonego charakteru postanowienia umownego oznacza zastosowanie całego systemu skutków prawnych^[59], wśród których jest również skutek restytucyjny. W orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości UE (TSUE) podkreśla się, że spoczywający na sądzie krajowym obowiązek wyłączenia stosowania niedozwolonego postanowienia nakazującego zapłatę kwoty pociąga za sobą co do zasady odpowiedni skutek restytucyjny w odniesieniu do tej kwoty, czyli zwrotu nienależnie nabytych przez przedsiębiorcę ze szkodą dla konsumenta korzyści wskutek niedozwolonego postanowienia umownego^[60]. Skutek restytucyjny obejmuje prawo do zwrotu kwot w pełnej wysokości^[61], jak też prawo konsumenta do dochodzenia odsetek od wezwania do zapłaty sumy głównej^[62].

Już wstępna ocena powinna prowadzić do wniosku, że prawo zatrzymania narusza tak rozumiany skutek restytucyjny. Zostało to dostrzeżone w orzecznictwie sądowym, gdzie podniesiono wątpliwości, czy pozostaje zgodne z zasadą efektywnej ochrony konsumentów towarzyszące prawu zatrzymania założenie, że konsument musi ponownie zgromadzić całą kwotę kapitału, niezależnie od tego jaką kwotę już spłacił, aby skutecznie dochodzić od banku zwrotu nienależnych świadczeń^[63].

Powyższe wątpliwości zostały potwierdzone w najnowszym orzecznictwie TSUE. W wyroku TSUE z 14 grudnia 2023 r. (C-28/22)^[64] wskazano, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności

⁵⁹ Szerzej na ten temat: Łukasz Węgrzynowski, „Dyrektywa 93/13 w najnowszym orzecznictwie TSUE (skutki, wyłączenie ochrony, przedawnienie)” *Monitor Prawniczy*, 12 (2023): 789.

⁶⁰ Wyrok TSUE z 30.06.2022 r. (C-170/21, Dz.U.UE.C.2022/318/12), wyrok TSUE z 31.03.2022 r. (C-472/20, Dz.U.UE.C.2022/207/3), wyrok TSUE z 2.09.2021 r. (C-932/19, Dz.U.UE.C.2021/431/25), wyrok TSUE z 16.07.2020 r. (C-224/19 i C-259/19, Dz.U.UE.C.2020/297/15).

⁶¹ Wyrok TSUE z 21.12.2016 r. (C-354/15, 307-308/15, ZOTSiS 2016/12/I-980).

⁶² Wyrok TSUE z 14.12.2023 r. (C-28/22, Dz.U.UE.C.2024/1069), wyrok TSUE z 15 czerwca 2023 r. (C-520/21, ECLI:EU:C:2023:478).

⁶³ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 17 marca 2023 r. (II CSKP 1486/22, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 24 lutego 2022 r. (I ACa 866/21, niepubl.), wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 października 2021 r. (I ACa 155/21, niepubl.). Odmienne przyjęto w postanowieniu siedmiu sędziów SN z 6 października 2023 r. (III CZP 126/22, niepubl.), jak też w wyroku Sądu Najwyższego z 8 marca 2024 r. (II CSKP 183/23, niepubl.).

⁶⁴ Dz.U.UE.C.2024/1069.

stoją na przeszkodzie przyjęciu, że przedsiębiorca może powołać się na prawo zatrzymania, jeżeli wykonanie tego prawa zatrzymania powoduje utratę przez konsumenta prawa do uzyskania odsetek za opóźnienie. To rozstrzygnięcie pozostawiło pewien niedosyt, gdyż TSUE – kierując się treścią pytania prawnego – skoncentrował się tylko na jednym z aspektów prawa zatrzymania. Zdecydowanie dalej poszło stanowisko przedstawione w postanowieniu TSUE z 8 maja 2024 r. (C-424/22)⁶⁵. Tu generalnie zakwestionowano dopuszczalność prawa zatrzymania z uwagi na dyrektywę 93/13, gdyż konsument zobowiązany do zapłaty znacznej kwoty, która mogłaby przekraczać jego możliwości finansowe.

Jednocześnie trzeba wskazać, że powyższe zastrzeżenia dotyczą jedynie szczególnej sytuacji, a więc nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne. Natomiast, w odróżnieniu od kwestii wyżej wskazanych, nie mają oddziaływania na całość problematyki dotyczącej prawa zatrzymania.

8 | Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pokazuje, że stosowanie prawa zatrzymania rodzi duże trudności w praktyce. Dość skrótowe uregulowanie prawa zatrzymania na wypadek nieważności umowy wzajemnej nie może prowadzić do nieskrepowanego stosowania tej konstrukcji, zwłaszcza jeśli uwzględnić, że wywołuje ona istotne konsekwencje w sferze prawnej adresata oświadczenia o skorzystaniu z prawa zatrzymania. Stąd też, lakoniczna treść regulacji z art. 496 k.c. i art. 497 k.c. zamiast zalety, staje się wadą, gdyż większość wątpliwości musi być rozstrzygnięta z uwzględnieniem założeń ogólnych prawa cywilnego. W konsekwencji, granice i właściwości prawa zatrzymania pozostają niejasne.

Powyższa obserwacja zachowuje pełną aktualność w sporze frankowy. Tu dochodzą jeszcze wątpliwości, czy w ogóle można stosować art. 497 k.c. w zw. z art. 496 k.c. z uwagi na wzajemny albo niewzajemny charakter umowy kredytu. Wreszcie, poważne zastrzeżenia rodzi dopuszczalność prawa zatrzymania w sporze z udziałem konsumenta, z uwagi na wskazaną

⁶⁵ Dz.U.UE.C.2024/4073.

intensywność oddziaływania prawa zatrzymania na sytuację prawną drugiej strony będącej konsumentem.

Bibliografia

- Bajor Barbara, „Komentarz do art. 69 ustawy Prawo bankowe”, [w:] *Prawo bankowe. Komentarz do przepisów cywilnoprawnych*, red. Lechosław Kociucki, Jędrzej Maksymilian Kondek, Katarzyna Królikowska, Barbara Bajor, Warszawa: C.H. Beck, 2020, LEX.
- Blicharski Remigiusz, „Konstrukcja prawna zobowiązań wzajemnych” *Transformacje Prawa Prywatnego*, nr 2 (2020):19-105.
- Lemkowski Marcin, „Oprocentowanie jako świadczenie wzajemne” *Państwo i Prawo*, nr 1 (2005): 29-43.
- Ofiarski Zbigniew, „Komentarz do art. 69 ustawy Prawo bankowe”, [w:] idem, *Prawo bankowe. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013, LEX.
- Radwański Zbigniew, *Zobowiązania – część szczegółowa*. Warszawa: C.H. Beck, 2001.
- Szanciło Tomasz, „Prawo zatrzymania a charakter świadczenia. Uwagi na tle umowy kredytu powiązanego z walutą obcą” *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*, nr 7 (2024): 1-15.
- Tracz Grzegorz, „Umowa kredytu. Uwagi de lege lata i de lege ferenda” *Transformacje Prawa Prywatnego*, nr 3-4 (2007): 137-162.
- Wiśniewski Tadeusz, *Prawo zatrzymania*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze, 1999.
- Wiśniewski Tadeusz, „Prawo zatrzymania w kodeksie cywilnym. Część II” *Przegląd Sądowy* 3 (1999): 27-55
- Węgrzynowski Łukasz, „Dyrektywa 93/13 w najnowszym orzecznictwie TSUE (skutki, wyłączenie ochrony, przedawnienie)” *Monitor Prawniczy*, 12 (2023): 786-797.

